

MIHAJLO STAMENKOVIĆ¹

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet / Univerzitet u Novom Sadu,
Filozofski fakultet

PROBLEM NAČINA POSTOJANJA KNJIŽEVNOG DELA KOD INGARDENA

Sažetak: Problem načina postojanja književnog dela Ingarden postavlja u okvir šireg spora o načinu postojanja stvarnog sveta. Ako se ispostavi da svet književnih fenomena mora obitavati u čisto intencionalnom modusu bitka, i to kao egzemplar tog modusa, onda se stvarnom svetu (i predmetima koji mu pripadaju) može pripisivati jedino nekakav realni modus bitka. Cilj ovog teksta je da shodno Ingardenovoj osnovnoj motivaciji pročita (1) njegovo izlaganje problema načina postojanja književnog dela, ali iz perspektive (2) njegovih opštih egzistencijalno-ontoloških istraživanja. U odgovarajućim Ingardenovim knjigama, (1) temporalno nastupa znatno ranije i čini pripremu za (2). Mi obrćemo sled i primenjujemo (2) na (1), tj. afirmišemo ono (onto)logički ranije. Naš postupak je analitičko-sintetički. U rezultatu predlažemo jedno moguće pridavanje odgovarajućih Ingardenovih modusa čisto intencionalnog bitka književnom delu kao takvom (modus IVa) i predmetima predstavljanim u književnim delima (modus IVb).

Ključne reči: modusi bitka, egzistencijalni momenti, čisto intencionalni entiteti, suštinska kompozicija književnog dela, značenjske jedinice, predstavljeni predmeti

1. INGARDENOVA ONTOLOGIJA I POZICIJA PROBLEMA U NJENOM SISTEMU

Razmatranje problema načina postojanja književnog dela kod Ingardena zahteva prethodno izlaganje glavnih obrisa njegove

---

¹ E-mail adresa autora: stamenkovicmihajlo151@gmail.com

ontologije. Ona stoji u središtu njegovog filozofskog interesovanja, kao čisto apriorno zahvatanje onoga što bi *moglo* postojati, odn. onoga što je (spram sadržaja odgovarajućih ideja) neophodno da bi predmeti različitih vrsta mogli postojati, ili onoga što bi njima moralo biti imanentno ako bi postojali.²

Ingarden postavlja sledeće odredbe.³ Ontološko razmatranje čini apriornu analizu sadržaja ideja. Ideje pri tom ne shvatati na Platonov, Dekartov, Lokov ili Hjumov način, već prosto kao izvesne opšte predmete. Ontološko razmatranje: 1) temelji se u čistom poimanju najprimarnijih idealnih kvaliteta (*Wesenheiten*) i nužnih mreža njihovih uzajamnih povezanosti; 2) predstavlja analizu čistih mogućnosti koje za pojedinačno biće proističu iz uzajamnih odnosa utvrđenih u sadržajima ideja. Ontološkom analizom ne čini se presupozicija ma kakvog činjeničnog stanja u odnosu na predmete u najširem smislu. Rešenja ontoloških problema određuju tek granice *mogućnosti* individualnih, činjeničnih stanja (a mi obrađujemo upravo jedan ontološki problem). Ontološki problemi se tiču: 1) čistih mogućnosti, koje proizilaze iz idealnih kvaliteta; 2) nužnih uzajamnih povezanosti između idealnih kvaliteta, odn. između elemenata sadržaja ideja; 3) veza između kolektivnih idealnih sadržaja koji pripadaju različitim idejama. Čista mogućnost, za razliku od *empirijske*, nije određena činjeničnim stanjem u stvarnom svetu, niti ima odnos spram nekog vremenskog trenutka, niti je podložna promenama u stepenu. Čiste mogućnosti imaju svoju izvor isključivo u čistim kvalitetima i sadržajima ideja.

Moguća sužavanja pojma ontologije obuhvataju samo: 1) apriorno znanje stečeno direktnom intuitivnom analizom sadržaja ideja;

---

² Cf. Thomasson, A., "Roman Ingarden", § 2, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/ingarden/>, 5.7.2021.

³ Cf. Ingarden, R., *The Controversy over the Existence of the World*, Vol. 1, Peter Lang, Frankfurt am Main 2013, str. 58, 61, 62, 66, 67. Ovo je engleski prevod Ingardenovog *Der Streit um die Existenz der Welt*, Bd. I/II (1964/65). U njemu se, pretežno u fusnotama, kritički uključuju mesta (pojašnjenja/razlike) iz oba ranija izdanja tog dela, *Spór o istnienie świata*, Vols. I/II (1947/48, 1960/61). Ingarden zapravo prevodi poslednje poljsko izdanje na nemački, delimično prepravljajući.

2) analize sadržaja ideje određene vrste postojećeg predmeta (jednako ideje egzistencijalno samostalnih predmeta ili njihovih nesamostalnih momenata).⁴ Da izbegne Huserlovo idealističko opredeljenje, tj. transcendentalni idealizam, Ingarden usvaja uži pojam ontologije, pod 2), koji sobom obuhvata sve ontologije u Huserlovom smislu, ali i Huserlovu fenomenologiju, kao apriorno učenje o sadržajima ideja čistog iskustva.⁵

Metafizika se naspram ontologije određuje kao činjenično istraživanje toga koje vrste predmeta zaista postoje i kakva im je suština.⁶ Ideji metafizike pripada shvatanje totaliteta postojećih predmeta, kao težnja za apsolutnim znanjem činjenične suštine predmeta vlastitog istraživanja.⁷ Metafizičkim analizama, a shodno diktatima ontološke, zahvataju se suštinska svojstva entiteta. Za razliku od ontologije, metafizika istražuje individualne predmete, ali i ideje uzete *qua idea*, a metafizičke propozicije su ili direktno egzistencijalne ili kategoričke.⁸ Metafizika je neophodni komplement ontologije, nalazeći u njoj svoju nužnu pripremu i presupoziciju.⁹

Pojmovnom analizom suštinskog značenja iskustva u kome se nešto javlja kao delo određene vrste umetnosti, Ingardenova ontologija umetničkih dela nastoji da utvrdi: 1) koje bi *egzistencijalne* vrste neki entitet morao biti da bi odgovarao dotičnom iskustvu i njegovom značenju; 2) kako bi se takav entitet morao odnositi spram svesti, odn. prema fizičkim predmetima „stvarnog“ sveta.¹⁰ To je smisaoni okvir u kom treba razmatrati problem načina postojanja književnog dela. Ali učinimo pripremni osvrt na ključno mesto Ingardenovog razilaženja sa Huserlovim transcendentalnim idealizmom, te na potrebne ontološke distinkcije.

---

⁴ Ibid., str. 75.

⁵ Ibid., str. 76.

⁶ V. Thomasson, A., loc. cit.

⁷ Ingarden, R., op. cit., str. 82, 83; cf. ibid., str. 59–60.

⁸ Cf. Ibid., str. 74, 79.

⁹ Ibid., str. 80.

¹⁰ V. Thomasson, A., loc. cit.

Kao pitanje o zbiljskom postojanju „stvarnog“ sveta i njegovom odnosu spram svesti, realizam-idealizam dilema za Ingardena predstavlja metafizički problem kojem se *necirkularno* može pristupiti – za razliku od prevashodno *epistemološkog* pristupa fenomenologije transcendentalnog idealizma – tek *ontološki*, tj. jedino utvrđivanjem mogućih vrsta odnosa između svesti i sveta.¹¹ Po Ingardenu, kasniji Huserl zastupa shvatanje realnog sveta i njegovih elemenata kao čisto intencionalnih predmeta, koji osnovu svog postojanja i određenosti imaju u čistoj svesti, tj. ona ih konstituiše.¹² Ingarden ističe da Huserlovo kasnije određenje logičkih tvorevina, odn. značenja reči, rečenica i značenjskih tvorevina višeg reda, kao intencionalnih tvorevina posebnog tipa – izloženo u *Formale und transzendente Logik*, nasuprot njihovom *Logische Untersuchungen* poimanju kao idealnih predmeta, bivajući određenje kojim se navršava univerzalno proširenje transcendentalnog idealizma – „proizilazi pre svega iz *fenomenoloških* istraživanja i opštih transcendentarno-idealističkih motiva, dok su moja razmišljanja [podvlači Ingarden] *ontološki* orijentisana“.¹³ Na istom mestu Ingarden namerava da na samim logičkim tj. značenjskim tvorevinama pokaže „niz stanja stvari, koja im onemogućavaju idealno postojanje u užem smislu, i istovremeno ukazuju na njihovo poreklo od subjektivnih postupaka“. Dolazi dakle do intencionalističkog poimanja značenjskih tvorevina koje je slično onom kasnijeg Huserla, s bitnom razlikom u prevashodno ontološkom polazištu i pristupu. Pošto težište spora nije na statusu logičkih/jezičkih tvorevina, pravo jezgro idealizam-realizam problema je da li „stvarni“ svet postoji u realnom ili čisto intencionalnom *modusu bitka* (*Seinsweisen*). Ingarden bi da ga reši naglašeno ontološkim pristupom: identifikacijom vrsta mogućih modusa bitka za „stvarni“ svet i za svest, kao i mogućih načina njihove povezanosti.¹⁴ Tu se mora pitati i o načinu postojanja književnog dela.

---

¹¹ Cf. Thomasson, A., op. cit. § 2.1; Ingarden, R., op. cit., str. 86.

¹² Ingarden, R., *O književnom delu*, Foto Futura, Beograd 2006, str. 6.

¹³ Ibid., str. 7.

¹⁴ Thomasson, A., op. cit. § 2.1.

Ingarden razlikuje *formalnu*, *materijalnu* i *egzistencijalnu* ontologiju, tj. višedimenzionalni sistem kategorija čije su dimenzije prožete tako da svakoj odgovara po jedan aspekt raspoznatljiv na svakom entitetu.¹⁵ Svaki predmet („ma koje nešto“) aspektualno se razmatra spram svog postojanja i modusa postojanja, forme i materijalne (kvalitativne) obdarenosti.¹⁶ Pri tom Ingarden terminom „postojanje“ (pretežno *Dasein*; *existence* u engl. prevodu) ne označava predmet, već samo bitak nekog predmeta ili modus njegovog bitka.¹⁷ Egzistencijalno-ontološki problem ilustruje pitanje: koji modus bitka je svojstven za dati predmet, kao modus propisan njegovoj suštini? A na to se odgovara striktnom ontološkom analizom ideje postojanja uopšte i ideja posebnih modusa postojanja, te analizom datog predmeta, njegove forme i materije.¹⁸ Formalno-ontološki problem ilustruje pitanje: da li je dati predmet po svojoj formi stvar, proces ili relacija? Tu treba objasniti šta je forma uopšte, koja je opšta forma datog predmeta, od kojih je primarnih strukturalnih komponenti sačinjen, kojim je modifikacijama stupio u datu formu. Materijalno-ontološka analiza tiče se totalnog skupa materijalnih tj. kvalitativnih (*sachhaltigen* kod Huserla) determinacija nekog predmeta.¹⁹ Forma nečega, po svojoj suštini, ne može samostalno postojati bez njoj primerene materijalno-kvalitativne ispunjenosti, a kvalitativna određenost ne može opstojati (*bestehen*) bez forme.

Iscrpno saznavanje (*Erkenntnis*) nekog entiteta mora se ontološki i metafizički sprovesti u sva tri pravca: tek postojanje u određenom modusu bitka, s njemu saobraznom formom i njima odgovarajućom materijom, čini totalitet bitka datog entiteta, tj. totalitet njegove predmetnosti (*das All einer Gegenständlichkeit*).²⁰ Postojanje kao modus bitka uvek je modus bitka nečega: postoje samo ideje nekog predmeta koji postoji na neki način.²¹ Po Ingardenu, svi formalni i

---

¹⁵ Ibid. § 2.2.

¹⁶ Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 87.

¹⁷ Ibid., str. 88.

¹⁸ Ibid., str. 87–88.

¹⁹ Ibid., str. 89.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid., str. 91.

materijalni, čak i neki egzistencijalni, konstitutivni elementi *sadržaja opšte ideje ma kakvog postojanja* jesu varijabilni. Ali kod ideja posebnih mogućih modusa bitka (npr. u ideji nečeg realnog) konstantni su egzistencijalni konstitutivni elementi njihovih sadržaja, materijalni su varijabilni, dok su neki formalni konstituenti njihovih sadržaja ograničeno varijabilni.

Prateći Huserla, Ingarden u materijalno-ontološke kategorije ubraja i materijalne vrste višeg reda organizacije poput umetničkih dela ili realnih, prostorno-vremenskih predmeta.²² Pošto u materijalno-ontološkom pogledu našeg problema već baratamo stvarstvom književnog dela, treba razmotriti njemu pripadnu egzistencijalno-ontološku i formalno-ontološku problematiku. To u formalno-ontološkom pogledu podrazumeva analizu opšte forme *književnog dela kao stvari*, odn. njegovih primarnih strukturalnih komponenti, koju izlažemo u odeljku 3. Kao priprema izlaganju njegove egzistencijalno-ontološke analize, u odeljku 2, ovde ostaje identifikovati opšte moguće moduse bitka, odn. od čega i kako je svaki modus sačinjen.

Totalitet nekog entiteta kao postojećeg – ukupnost njegovih formalnih momenata, njegovih materijalnih svojstava, uzajamnih povezanosti njegovih svojstava, veza između njegovih delova, njegovih veza sa drugim entitetima i otuda poteklih karakteristika – naziva se njegovim modusom bitka.²³ Ingarden utvrđuje sledeći odnos između modusa bitka i egzistencijalnih momenata.²⁴ Modus postojanja datog predmeta nerazdvojiv je od tog predmeta. Egzistencijalni momenat karakteriše nerazdvojivost višeg reda: on može biti intuitivno razlučen jedino na datom modusa bitka, apstrakcijom višeg reda. Modus bitka suštinski ne potrebuje nikakvo dovršenje od strane drugih modusa ili egzistencijalnih momenata koji već nisu sadržani u njemu – svaki egzistencijalni momenat, po svojoj suštini, nalazi svoje dovršenje tek u drugim momentima. „Postojanje“ je opšta ideja, a nekolicina modusa bitka čini njene vrste.

²² V. Thomasson, A., op. cit. § 2.2.

²³ Cf. Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 102–104.

²⁴ Cf. *ibid.*, str. 108.

Modusi bitka predstavljaju različite karakteristične kombinacije egzistencijalnih momenata.²⁵ Egzistencijalne momente možemo razumeti kao +/- *parametre*: 1) *vremenske* determinisanosti razmatranog predmeta, u okviru bitka-u-vremenu (*Zeitlich-Sein*) ili u atemporalnosti/idealnosti (*Zeitlos-Sein*); 2) svake od osnovnih vrsta moguće *zavisnosti* takvog predmeta od drugih.²⁶ Istraživanjem egzistencijalnih momenata karakterističnih za vremenski modus bitka Ingarden daje originalan doprinos ontologiji i fenomenologiji vremena: utvrđuje različite moduse bitka za sadašnjost, prošlost i budućnost, kombinovanjem različitih određenosti vremena sa različitim vrednostima osnovnih egzistencijalnih momenata zavisnosti.²⁷ Binarno suprotstavljeni parovi egzistencijalnih momenata zavisnosti su:

1. *Egzistencijalna autonomija (Seinsautonomie)*: entitet (*irgend Etwas uberhaupt*)²⁸ postoji autonomno ako svoj egzistencijalni temelj (*Seinsfundament*) ima u sebi. *Egzistencijalna heteronomija (Seinsheteronomie)*: entitet postoji heteronomno ako svoj egzistencijalni temelj ima u nečem drugom.²⁹
2. *Egzistencijalna izvornost (Seinsursprünglichkeit)*: entitet je izvoran ako ne može biti proizveden (*geschaffen*) od strane drugog entiteta (svojom suštinom primoran da postoji). *Egzistencijalna izvedenost (Seinsabgeleitetheit)*: entitet je

²⁵ Cf. Thomasson, A., loc. cit., Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 99.

²⁶ Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 229. Momente 2) Ingarden zove „egzistencijalni momenti“, ali oni se izvorno tiču Husserlove transcendentarno-idealistički shvaćene egzistencijalne *zavisnosti* realnog sveta od čiste svesti, cf. *ibid.*, str. 109. Ingarden vrši drukčije/razuđenije razvrstavanje ovih egzistencijalnih momenata zavisnosti, u pravcu postupne izgradnje sopstvenog brenda realizma (v. *Ingarden's realist response to Husserl's transcendental idealism* i *Ingarden's interpretation of Husserl* u Mitscherling, J., *Roman Ingarden's Ontology and Aesthetics*, University of Ottawa Press, Ottawa 1997).

²⁷ Thomasson, A., loc. cit., v. poglavlje *Time and Mode of Being*, Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1.

²⁸ Cf. Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 109: „[A]n expression that would encompass [...] individual objects and their properties[...] states of affairs and relations[...] ideas and ideal qualities“.

²⁹ *Ibid.*, str. 109–110. Thomasson, A., loc. cit.: „Heteronomy (the dependence of an entity for its existence *and entire qualitative endowment on another*)“.

izveden ako je njegovoj suštini inherentno da on može postojati ili da postoji tek kao proizveden od strane drugog entiteta.³⁰

3. *Egzistencijalna samostalnost (Seinsselbständigkeit)*: entitet je samostalan ako po njegovoj suštini za njegov bitak nije neophodan bitak drugog entiteta koji bi nužno s njim koegzistirao u jedinstvenoj celini. *Egzistencijalna nesamostalnost (Seinsunselbständigkeit)*: entitet je nesamostalan ako njegov bitak suštinski/nužno uključuje koegzistenciju sa drugim entitetom.³¹
4. *Egzistencijalna zavisnost (Seinsabhängigkeit)*: samostalni entitet je zavisan ako je shodno njegovoj suštini potrebno postojanje drugog samostalnog entiteta da bi nastavljao da opstoji (*Fortbestehen*). *Egzistencijalna nezavisnost (Seinsunabhängigkeit)*: samostalni entitet je apsolutno nezavisan ako suštinski ne potrebuje nijedan drugi entitet da bi postojao.³²

Kombinovanjem *uzajamno neisključivih* vrednosti egzistencijalnih momenata zavisnosti sa vrednostima mogućih egzistencijalnih momenata vremenskog bitka, Ingarden ispostavlja ontološki-egzistencijalno koherentan sistem konfiguracija mogućih modusa bitka odn. njima korespondentnih oblasti bitka: 1) *apsolutni* bitak (nadvremenski, I, i njegova nesavršena varijanta, Ia); 2) *nadvremenski idealni* bitak (IIa–c); 3) *vremenski određen realni* bitak (IIIa–c); *heteronomni* tj. *čisto intencionalni* bitak („biti-moguće“ modusi, IVa–b).³³

³⁰ Cf. Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 118, 142; Thomasson, A., loc. cit.: „Derivation (the dependence of an entity on another in order to *come into existence*)“.

³¹ Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 147. Thomasson, A., loc. cit.: “Inseparateness (the dependence of an entity that can only exist if it coexists with something else *in a single whole*)”.

³² Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 153. Thomasson, A., loc. cit.: “Contingency (the dependence of a separate entity on another in order to *remain in existence*)”.

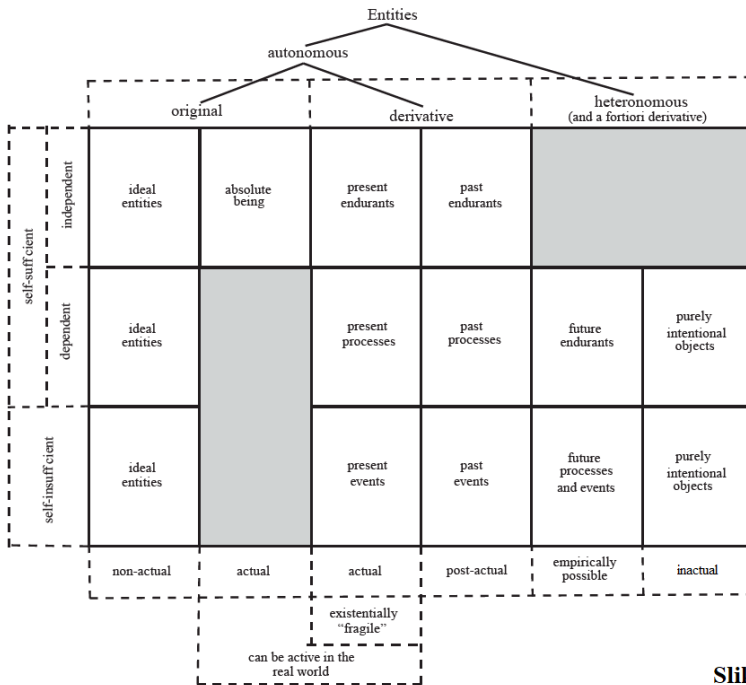
³³ Cf. Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 290–295, spram čega smo izradili Tabelu 1. U njoj sa „+“ obeležavamo momente prisutne u datom modusu, a citirani izvor ispravljamo u sledećem: modus IIc zapravo mora biti egzistencijalno nesamostalan, jer nije ni zavisan ni nezavisan, cf. Ingarden, R.,

Tabela 1. Ingardenova egzistencijalno-ontološka analiza svih mogućih modusa bitka

Egzistencijalni momenti	Apsolutni			Idealni			Realni						Intencionalni			
							Sadašnjost		Prošlost			Budućnost				
	I	Ia	Ic	IIa	IIb	IIc	IIaaa	IIaab	IIaac	IIIba	IIIbb	IIIbc	IIIca	IIIcb	IVa	IVb
Autonomija	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Heteronomija																
Izvirnost	+	+	+	+	+	+										
Izvedenost				+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Samostalnost	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Nesamostalnost																
Nezavisnost	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Zavisnost																
Trajnost	+	+	+													
Aktualitet	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Post-aktualitet																
Ne-aktualitet				+	+	+										
Nestvarnost																
Ne-naprslost bitka	+															
Naprslna aktualiteta		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Krtost																
Empirijska mogućnost																

Der Streit um die Existenz der Welt, Bd. I, Max Niemeyer, Tübingen 1964, str. 259. Slika 1, preuzeta iz Chrudzimski, A., "Ingarden on Modes of Being", *Objects and Pseudo-Objects: Ontological Deserts and Jungles from Brentano to Carnap*, DeGruyter, Berlin 2015, str. 220, prikazuje celinu uzajamnih veza sadržaja Tabele 1 intuitivnije i spram odgovarajuće mogućih predmeta, procesa i događaja (s tim što izostavlja koordinatni upliv egzistencijalnog momenta nesamostalnosti).

Slika 1

Ako književno delo nije Bog, problem načina njegovog postojanja valja razmatrati u okviru relativnih modusa bitka, ali pre toga ostaje samo naznačiti konstitutivne vremenske egzistencijalne momente idealnih, realnih i čisto intencionalnih modusa bitka:

1. *Aktualitet (Aktualität, activeness)* pripada bitku u sadašnjosti, ali i mogućoj aktivnosti u smislu mogućih interakcija sa svetom odn. unutar sveta. Za aktualitet je karakterističan vrhunac *ispunjenosti bitka (Seinsfülle)*, kao i *direktna učinkovitost*.³⁴
2. *Ne-aktualitet (non-activeness)* predstavlja nadvremenitost idealnog modusa bitka. *Nestvarnost (inactuality)* čini odliku čisto intencionalnog modusa bitka. Oni ne mogu aktivno sudelovati u kauzalnim interakcijama realnog sveta.³⁵

³⁴ Cf. Chudzimski, A., op. cit., str. 219; Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 232 o aktualitetu, str. 233 o ispunjenosti bitka, str. 240 i 244 o *direkte Wirkungsfähigkeit*.

³⁵ Chudzimski, A., loc. cit.

3. *Post-aktualitet (post-activeness)* pripada bitku prošlosti, onog što je bilo aktivno, što više nije aktivno, tj. onog što dalje biva aktivno jedino posredstvom svojih sadašnjih posledica – u smislu *retroaktivne egzistencijalne izvedenosti (rückwärtigen Seins-Abgeleitetheit)* iz dejstvujućeg aktualiteta.³⁶
4. *Empirijska mogućnost*, kao ono što još uvek nije aktivno, pripada bitku budućnosti.³⁷
5. *Egzistencijalna krtost (Gebrechlichkeit, fragility)* je karakterističan momenat modusa realnog bitka u sadašnjosti (tj. za moduse egzistencijalno izvedenog aktualiteta), a sobom obuhvata mogućnost javljanja, nastajanja, nestajanja, uništenja i nepostojanja, jedino unutar vremenskog prozora nekog „sad“.³⁸ Taj vremenski prozor čini *naprslinu aktualiteta (Spalte [fissure])* kao egzistencijalni momenat aktivnog bitka, jedino *kojom/u kojoj* može da jeste sve što u nekom sad jeste.³⁹ Postojati kroz naprslinu znači neprestano prolaženje kroz ograničenu fazu aktualiteta, kroz uzani prorez svakog datog sad.⁴⁰ Karakter naprslina aktivnog bitka i krtost postojanja živih bića čine nesavršenstva postojanja vremenski određenih predmeta.⁴¹ Krtost bitka, koja sadrži vremenitost vremenskih entiteta, podrazumeva naprsnuće aktivnog bitka (ali ne i obratno): entitet koji je suštinski promenljiv, tj. egzistencijalno krt, nužno postoji u modusu naprslina – svaka faza nestabilnih stanja promenljivosti tog entiteta mora proći samo kroz jednu fazu aktualiteta, kroz sada-pukotinu, te ustupiti mesto njegovim narednim fazama.⁴²

---

³⁶ Cf. *ibid.*, str. 221; Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 232–233, 238–239, 243–244, 264.

³⁷ Cf. Chrudzimski, A., *op. cit.*, str. 222; Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 65, 106–107.

³⁸ Cf. Chrudzimski, A., *loc. cit.*; Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 276–277.

³⁹ Cf. Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 274.

⁴⁰ *Ibid.*, str. 289.

⁴¹ *Ibid.*, str. 288.

⁴² Cf. *ibid.*, str. 298, 289.

---

2. PROBLEM NAČINA POSTOJANJA KNJIŽEVNOG DELA

Izložili smo Ingardenove egzistencijalno-ontološke analize iz I toma *Spora o postojanju sveta*, prvi put izdatog 1947. na poljskom, a 1964. na nemačkom. Sada obrađujemo problem načina postojanja književnog dela izložen u *Das literarische Kunstwerk. Eine Untersuchung aus dem Grenzgebiet der Ontologie, Logik und Literaturwissenschaft*, prvi put izdatom 1931., odn. 1960. kao *O dziele literackim*.⁴³ *Književno umetničko delo* pisano je kao priprema za *Spor o postojanju sveta*. Krajnji motivi istraživanja književnog dela, sprovedenih u prvom, čisto su filofske prirode, tesno povezani sa problemom idealizam-realizam, čija se moguća rešenja razmatraju u drugom.⁴⁴ „Moja knjiga o književnom delu [je] [...] prvi put pokrenula pitanje načina postojanja književnog dela, kao i predmeta [u njemu] prikazanih“, te je bila priprema „za razmatranje problema stvarnog postojanja realnog sveta, makar samo kroz jednostavan kontrast između onog što je realno i onoga što jedino predstavlja proizvod pesničke mašte.“⁴⁵

Pošto se idealizam-realizam problematika (s obzirom na transcendentalizam kasnijeg Huserla) ispostavlja kao pitanje da li stvarni svet postoji u sebi svojstvenom realnom modusu bitka, ili tek u čisto intencionalnom, Ingarden se, u potrazi za „predmetom čija bi intencionalnost bila nesumnjiva, i na osnovu kojeg bi [...] bilo moguće proučiti pravu strukturu i način postojanja čisto intencionalnog predmeta“, opredelio za istraživanja književnog dela.⁴⁶ Ako se pokaže da književno delo kao takvo postoji u modusu čisto intencionalnog bitka, odn. da konkretna dela književnosti nisu (niti mogu biti) realni ili idealni

---

⁴³ Koristimo prevod prevoda na poljski. Ingarden je u njemu načinio izmene i dopune prvobitnog glavnog teksta (tj. nije sasvim verna rekonstrukcija nemačkog izdanja), upotpunivši ga i nizom beleški, u kojima navodi/polemiše gledišta drugih autora o temama koje je on u ovom delu pokrenuo, cf. Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 9–10.

⁴⁴ Ibid., str. 5.

⁴⁵ Ibid., str. 12.

⁴⁶ Cf. ibid., str. 6.

predmeti, to čini argument za usvajanje neke vrste realističkog rešenja spora o postojanju stvarnog sveta.

U I poglavlju *Književnog umetničkog dela* sprovodi se postupno razmatranje problema načina postojanja istog, eliminacijom neodgovarajućih modusa bitka, tj. ukazivanjem na apsurdne pokušaja shvatanja književnog dela kao *idealnog* ili *realnog* predmeta. Mi ćemo to izložiti, ali iz perspektive prethodnih egzistencijalno-ontoloških analiza *Spora o postojanju sveta*. Time obrćemo odnos utemeljenja, (re)afirmišemo (onto)logički sled, imajući čistu intenciju uspostavljanja posebnog vida retroaktivnog izvođenja ranijeg Ingardenovog književno-filosofskog ostvarenja iz onog koje je nastalo posle njega, kao na osnovu njega. Motivaciju tog tropa nalazimo kod Ingardena: u jednoj retroaktivnoj tj. naknadnoj belešci, povodom mesta u *Književnom umetničkom delu*, on ističe da se pitanje načina postojanja književnog dela ne može ispravno postaviti bez egzistencijalno-ontoloških istraživanja.⁴⁷

Izlaganje problema načina postojanja književnog dela započinje razmatranjem „određenih polaznih problema, koji će se kasnije pokazati kao filozofski najvažniji“; pri tom prema predmetu istraživanja valja zauzeti „stav fenomenologa, koji na čisto perceptivan način prilazi suštini stvari“.⁴⁸ Srž problema je: da li konkretna književna dela treba ubrajati u realne ili u idealne predmete? Obe vrste se određuju kao ono „po sebi egzistencijalno-autonomno, a ujedno i egzistencijalno nezavisno od svakog sazajnog čina [na njega usmerenog]“.⁴⁹

Držimo da ovakvom određenju idealnih predmeta odgovaraju sva tri modusa idealnog bitka: IIa, sačinjen od momenata egzistencijalne autonomije, izvornosti, samostalnosti i nezavisnosti, kao modus bitka individualnih idealnih predmeta (npr. pojedinačnih kvadrata); IIb kao modus bitka relacija individualnih idealnih predmeta (npr. površina kruga je veća od one u njemu upisanog kvadrata); IIc kao modus bitka

⁴⁷ Ibid., str. 45.

⁴⁸ Ibid., str. 24, 20.

⁴⁹ Ibid., str. 24.

stanja stvari (*Sachlagen*) idealnih predmeta i njihovih svojstva.⁵⁰ Držimo da opšta egzistencijalna zavisnost drugog odn. nesamostalnost trećeg nije isto što i zavisnost od sazajnog čina svesti. Tako se pitanje da li je konkretno književno delo idealni predmet tiče entiteta sva tri modusa. Ingarden u autonomne idealne entitete ubraja idealne pojmove, individualne idealne predmete, ideje i idealne kvalitete, a najčešće ih ilustruje matematičkim entitetima, logičkim strukturama i vezama.⁵¹

Isti parametri egzistencijalne autonomije i nezavisnosti od sazajnog čina tiču se realnih predmeta postojećih u svim modusima bitka sadašnjosti i prošlosti (svi IIIa-b modusi). Nema smisla pitati da li je konkretno završeno⁵² književno delo realni predmet u (egzistencijalno heteronomnom) modusu bitka budućnosti. Realni modusi bitka karakteristični su za vremenski određene ili vremenski perzistentne entitete, odn. za prostorno-vremenske entitete, čiji su prototipični primerci kamenje ili drveće (iz realističke perspektive).⁵³ Realni predmeti u pitanju našeg problema raspoređeni su u tri grupe modaliteta realnog modusa bitka, različite u pogledu formalne strukture: IIIaa i IIIba, modusi bitka *perzistentnih predmeta*; IIIab i IIIbb, modusi *procesa*; IIIac i IIIbc, modusi *dogadaja* i dr. nesamostalnih entiteta (npr. svojstava).⁵⁴

Priznavali egzistencijalnu autonomiju idealnih predmeta ili ne, moramo ih razlikovati od realnih, koji u nekom „momentu nastaju, traju neko vreme, menjajući se eventualno tokom svog postojanja, i konačno prestaju da postoje“.⁵⁵ Realni predmeti su, dakle, egzistencijalno krti. To bitno pripada njihovom aktualitetu, kao što nepromenljivost bezvremenih idealnih predmeta potiče iz njihovog ne-aktualiteta. Na pitanje da li je Geteov *Faust* realan ili idealan predmet, Ingarden nalazi jednako uverljive argumente za obe uzajamno isključive solucije. Konkretno

⁵⁰ Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 293.

⁵¹ Cf. *ibid.*, str. 292; Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 7, 25.

⁵² Za odredbu „završenog“ književnog dela cf. Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 35, i *O saznavanju književnog umetničkog dela*, str. 13.

⁵³ Cf. Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 293; Thomasson, A., *loc. cit.*

⁵⁴ Cf. Ingarden, R., *The Controversy*, Vol. 1, str. 295.

⁵⁵ Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 25.

književno delo nastaje u nekom vremenu, načelno se može menjati (od strane autora/izdavača, a delo zadržava identitet ako izmene nisu korenite), te treba prihvatiti da je ono realan predmet. Ali ono predstavlja i „određeno jednoznačno poređano mnoštvo rečenica“ – a ako je rečenica „izvestan idealan smisao sačinjen iz određenog mnoštva idealnih značenja koja se međusobno povezuju u jedinstvenu celinu *sui generis*“ – treba prihvatiti da isto književno delo jeste i idealan predmet.⁵⁶ Nije pak moguće da jedno književno delo postoji u modusu bitka sklopljenog od egzistencijalnog aktualiteta i ne-aktualiteta, tj. ono ne može istovremeno biti i ne biti egzistencijalno krto.⁵⁷ Ako se zbog nastajanja nekog književnog dela želi zadržati tvrđenje da ono jeste realan predmet, treba odbaciti da su idealne rečenice njegov sastavni deo. Na tako postavljenom putu Ingarden razmatra sledeće neprohodne slučajeve.

- *Fizikalistički slučaj*. Ingarden navodi dve psihologističke tvrdnje: ne postoje idealni pojmovi, odn. idealne značenjske tvorevine; takvi pojmovi ne bi pomogli čitaocu u saznavanju književnog dela. Ako se to prihvati, dato književno delo kao čisto realan predmet svodi se tek na mnoštvo napisanih/odštampanih znakova ili verbalnih zvučanja.⁵⁸ Tada treba prihvatiti postojanje onoliko takvih mnoštava koliko je i primeraka datog dela, pri čemu elementi pojedinih mnoštava i njihov redosled mogu biti uzajamno vrlo slični. Ali ta sličnost nije dovoljna da bi se mnoga verbalna mnoštva mogla smatrati primercima jednog te istog dela. Treba prihvatiti da postoji

---

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Cf. *ibid.*, str. 25–26: „[K]njiževno delo se bitno razlikuje od idealnih predmeta, [...] određeni trougao ili broj pet, ili paralelogram ili [...] idealni kvalitet 'crvenilo'. Za njih nema razloga da se tvrdi da su nekada nastali ili da će prestati da postoje“.

⁵⁸ Cf. Ingarden, R., *O saznavanju književnog umetničkog dela*, str. 12: „Delo je bilo čisto glasovna jezička tvorevina. Ali čim je zabeleženo u rukopisu [...] u štampanoj knjizi, i otkada se pretežno čita, ta njegova čista jezička glasovnost je utoliko izmenjena što [...] (štampani tekst) ne spada u elemente samog književnog dela (recimo kao neki novi sloj, kao što je to tvrdio [...] Nikolaj Hartman [misli se na prednji plan pesničkog ostvarenja]) nego jedino čini njegovu fizičku osnovu. [...] Štampani znaci se pri tom ne shvataju u svom individualnom fizičkom obliku, nego – analogno sa glasovima – kao izvesni idealni tipovi, i u tom obliku se povezuju sa akustičkim oblikom reči“.

onoliko sličnih ali različitih Geteovih *Fausta* koliko i trenutno postojećih primeraka dela, jer „sličnost mnoštva konja ne daje za pravo nikome da smatra da postoji *jedan konj*“.⁵⁹ Fizikalistički stav ne obezbeđuje jedinstvo datog dela spram mnoštva njegovih pojedinačnih primeraka. On zahteva da se odbace sudovi o književnim delima, inače široko prihvaćeni kao ispravni, te prihvate očigledno besmisleni: književna dela se međusobno razlikuju po hemijskom sastavu, načinu reagovanja na sunčevu svetlost i sl.⁶⁰ Treba, dakle, odbaciti fizikalističke koncepcije jezičkih tvorevina i književnog dela.

- *Prvi psihologički slučaj*. Psihologizam bi da otkloni ove teškoće. Reč je o teorijama „koje nepsihičke predmete – rečenice, logičke tvorevine i slično – smatraju psihičkim“.⁶¹ Naspram fizikalizma, ovde su rečenice psihički predmeti, a pisani znaci tek sredstvo beleženja/prenošenja određenih izveštaja, odn. saznavanja datog književnog dela. Poistovećivanje datog dela sa psihičkim predmetima odn. *doživljajima njegovog autora*, nastalim pri stvaranju dela, po Ingardenu čini jedan od glavnih oblika psihologizma u filosofiji književnosti, a njegovo usvajanje onemogućuje neposrednu komunikaciju s delom i njegovo saznavanje. Posebno značenje reči i rečenica tu se tretira kao nepostojeće. Ako neposredno komuniciramo isključivo s mnoštvom obojenih mrlja ili zvučnosti – potpuno lišenih smisla – onda ne možemo dopreti do sagledavanja *tudih* doživljaja.⁶² Po Ingardenu, ne pomaže ni korektivno shvatanje pisanih znaka kao onog što je takođe uvek vezano, navikom ili dogovorom, za naše *predstave* onog njima označenog, ovde autorovih doživljaja. Nama su samo *naše* predstave, misli i stanja uzbuđenosti neposredno dostupni, a apsurd je da nastaje „identitet između konkretnih psihičkih sadržaja koje doživljavamo tokom čitanja i već davno prošlih

⁵⁹ Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 27.

⁶⁰ Ibid., str. 29. Ingarden ovde izveštava da su poljski logičari (20-tih godina XX veka) umesto o rečenicama u logičkom značenju govorili o „natpisima“ u smislu fizičkih predmeta, npr. gomila krede na tabli, te da su to baštiniteli i neopozitivisti Bečkog kruga.

⁶¹ Ibid., str. 20: tendencija „svođenja književnog dela na određene psihičke činjenice i veze [...] i njegovog poistovećivanja s njima“.

⁶² Ibid., str. 28.

doživljaja autora“.⁶³ Radi se o različitim entitetima u različitim modusima bitka: jedan obeležen egzistencijalnim aktualitetom a drugi post-aktualitetom, ali ne na egzistencijalnom nukleusu *istog* perzistentnog predmeta. Po Ingardenu, doživljaji autora, pri stvaranju dela, prestaju postojati čim ono započne svoju egzistenciju. Nema načina da se ti suštinski prolazni doživljaji učine stalnim, tako da postoje sami po sebi, ako momenat njihovog doživljavanja već pripada prošlosti.

- *Drugi psihologistički slučaj.* Dato delo se poistovećuje sa mnoštvom *čitaočevih doživljaja*, nastalih za vreme njegovog čitanja. I ovim se generišu apsurdne posledice. Bilo bi međusobno različitih Šekspirovih *Hamleta*: ogromne su razlike između doživljaja pojedinih čitalaca, nastale slučajno ili spram kulturnog nivoa i tipa čitaočeve ličnosti, opšte atmosfere epohe u kojoj se delo čita, vladajućih religijskih/političkih stanovišta, sistema priznatih vrednosti, etc.⁶⁴ To takođe znači da bi svako sledeće iščitavanje nekog dela, čak i od strane istog čitaoca, stvaralo novo delo. Dakle, i ovde se zahteva prihvatanje istinitosti očito pogrešnih tvrdnji o književnom delu: npr., Manov *Čarobni breg* ne može postojati kao jedinstvena celina ako nema čoveka koji bi ga mogao u jednom dahu pročitati – postojali bi samo uzajamno nepovezani delovi i ne bi bilo „razumljivo zašto bi oni morali biti delovi jednog te istog dela“.⁶⁵ A opet se zahteva odbacivanje široko prihvaćenih sudova o pojedinim delima: npr., *Ilijada* nije pisana u heksametru, jer bi to značilo da su doživljaji/psihička stanja čitaoca pisani u heksametru. Ingarden bi da nađe rešenja imuna na ove nelogičnosti, tj. da zadrži tvrdnju da je svako književno delo *po sebi jedno i identično* naspram mnogih pojedinačnih čitanja.
- *Slučaj predodžbenog predmeta (Vorstellungsgegenstand).* Dato delo se poistovećuje s *predmetima mišljenja i predodžbi autora dela*, s onim na šta se odnose subjektivni doživljaji autora tokom stvaranja dela. To znači da „osobe i stvari čije su sudbine predstavljene u delu – čine bitnu komponentu u kompoziciji književnog dela“, ono bez čega ne može biti dela te vrste, a što

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid., str. 29.

⁶⁵ Ibid., str. 30.

je ujedno osnov razlike dva književna dela.⁶⁶ Premda nisu idealni (jer idealne moduse karakteriše egzistencijalna autonomija i izvornost), ovi (1) *predstavljeni predmeti* ipak nisu ni isto što i (2) *realni pisani znakovi ili zvučanja*, a nisu ni (3) *same rečenice*, ma kako shvaćene. Tako se u dosadašnjem Ingardenovom izlaganju problema načina postojanja književnog dela već pripremno obrađuju tri od četiri sloja, po njemu pripadna suštinskoj kompoziciji dela. U ovom slučaju, pak, predstavljeni predmeti poimaju se kao *tvorevine nesputane fantazije*: oni se kao čisti predodžbeni predmeti autora dela, potpuno zavisni od njegove volje i sklonosti, ne mogu odvojiti od njegovih subjektivnih doživljaja, tj. takvi doživljaji opet sačinjavaju delo. Ti su predmeti, dakle, obeleženi egzistencijalnim momentima heteronomije, izvedenosti i zavisnosti. Ako predodžbeni predmeti, psihički predmeti nastali/nestali po hiru autora, čine dato delo, njihovo subjektivno poreklo objašnjava njegovu egzistencijalnu krtost, a njihovim identitetom želi se garantovati njegovo jedinstvo i jedinstvenost (spram pojedinačnih primeraka ili čitanja), ne posežući za hipotezom o idealnosti značenja jezičkih tvorevina.

- Po Ingardenu, osnovna teškoća poslednjeg slučaja nastaje isključivanjem idealnih značenjskih jedinica iz kompozicije dela i poricanjem njihovog postojanja. Ako je predstavljene predmete, kao određene elemente psihičkog života autora, ujedno neophodno odvojiti od konkretnog života autora, nije moguće „dospeti do ovih 'predodžbenih predmeta' kao određenih identičnih suština“, niti garantovati „njihov identitet za mnoge subjekte koji spoznavaju delo i kod velikog broja iščitavanja dela“.⁶⁷ Takvi predmeti ne mogu biti fizičko-materijalne stvari, niti psihičke individue s njihovim doživljajima i stanjima, a to su jedine oblasti postojećih predmeta dozvoljene potonjim gledištem. Predodžbene predmete, iako fantazije, treba suprotstaviti subjektivnim doživljajima tj. psihičkim predmetima: da se izbegnu problemi I i II psihologističkog slučaja; ako ti predmeti kao identične individue treba da obezbede identitet nekog dela (jer mnoštvo individualnih

⁶⁶ Ibid., str. 31.

⁶⁷ Ibid.

psihičkih doživljaja to ne može).⁶⁸ Čisti predodžbeni predmeti po sebi nisu ništa, te nisu ni u fizički predmeti. Od proizvoljnih realnih predmeta razlikuju se time što su suštinski i kvalitativno prepušteni „na milost i nemilost odgovarajućem mnoštvu doživljaja autora dela“, te ne mogu biti osnova identiteta dela – identitetu i jedinstvenosti predstavljenih predmeta potrebno je posebno obrazloženje/utemeljenje *u delu*.⁶⁹ Po Ingardenu, ovi predmeti doista nastaju u subjektivnim doživljajima i samo pomoću njih mogu produžavati svoju egzistenciju (tj. egzistencijalno su heterogeni i izvedeni). No, ako su oni dostupni tek putem subjektivnih doživljaja autora, njihov identitet bi morao imati osnovu samo u tim doživljajima. Po Ingardenu, pak, ako su doživljaji individualne, uzajamno kvalitativno različite jedinice, onda je jedan predstavljeni predmet, kao komponenta jednog doživljaja ili isključivo njegova ontička posledica, individualan koliko i taj doživljaj, te se kvalitativno razlikuje od drugog koji svoju egzistenciju crpi iz drugih doživljaja. Zato je nemoguće da čitalac u svom doživljaju sagleda isti predodžbeni predmet koji je autor koncipirao u svom. Onda ni autor ne može više sagledati isti predmet, ranije koncipiran, čim ga sebi pokuša ponovo predstaviti sa svakim sledećim doživljajem. Po Ingardenu, to ostaje nemoguće bez uvođenja posebnog značenja date jezičke tvorevine, kojim se evocira isti predmet.

Ingarden pruža i analizu slučaja u kom dva različita doživljaja imaju potpuno iste predmete predstave, čineći osvrt na Huserla.⁷⁰ Ona ima poseban značaj za shvatanje jezgra našeg problema. Pošto su predstavljeni predmeti određeni „*potpunim* konkretnim sadržajem doživljaja i načinom njegovog ostvarivanja pomoću subjekta [...] kad uzmemo u obzir potpuni konkretan sadržaj predodžbenog akta i složimo se da upravo on označava 'predodžbeni predmet', onda u dva različita čina [odn. doživljaja] postoje dva *različita* predodžbena predmeta“. Ali, nastavlja Ingarden, kad bi predmeti predstave bili određeni samo

---

⁶⁸ Cf. *ibid.*, str. 32.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Cf. *ibid.*, str. 33 (za navode ovog pasusa).

pomoću čistog misaonog predviđanja, tj. samo intencionalnom suštinom čina svesti – kako se to u *Logische Untersuchungen* naziva – različiti doživljaji bi mogli imati iste predstavljene predmete, jer intencionalna suština čina svesti može biti ista u dva različita čina. Po Ingardenu, pak, intencionalna suština misaonog čina jeste prilagođena smislu odgovarajuće jezičke/logičke tvorevine, ona pokazuje baš taj određeni smisao: „Isto to značenje odgovara tim istim čisto misaonim predviđanjima raznih činova i tek to značenje pokazuje predstavljeni predmet“. Držimo da to znači da između intencionalnih suština datih činova svesti i predmeta predstavljenih tim činovima funkcionalno posreduju značenjske jedinice, koje: imaju poseban/sopstveni identitet; jesu usklađene sa intencionalnim suštinama tih činova; ukazuju baš na te iste predstavljene predmete. Po Ingardenu, identitet predmeta predstavljenog u datom književnom delu uslovljen je identitetom značenja, odn. smisla rečenica koje ga sačinjavaju. Radi očuvanja identiteta tih predmeta, u delo kao takvo mora se uključiti smisao rečenica odn. značenje reči, kao njegova suštinska komponenta. Po Ingardenu, psihologističko gledište bilo bi ispravno da je moguće smisao reči/rečenice poistovetiti sa intencionalnom suštinom činova svesti, tj. kad bi predstavljeni predmeti direktno korespondirali čisto misaonim predviđanjima. Zato upućuje na ironiju Huserlovog približavanja psihologizmu (u *Logische Untersuchungen*) određivanjem značenja jezičke/logičke tvorevine kao vrste intencionalne suštine misaonog čina. Ingarden insistira da oni ne mogu biti isto, da među njima dolazi samo do usklađivanja.⁷¹

---

⁷¹ Povodom korelativnosti smisla jezičkih/logičkih tvorevina i intencionalne suštine čina svesti cf. R. Ingarden, *O saznavanju književnog umetničkog dela*, str. 6: „Epistemološka razmatranja koja je vršila fenomenologija počev od Huserlovih 'Logičkih ispitivanja' pokazala su da postoji posebna korelativnost između načina saznanja i predmeta koji treba saznati, možda čak i prilagođavanje saznanja tome predmetu. [...] Osnovnim tipovima saznavnih predmeta odgovara isto toliko osnovnih vrsta i načina saznavanja. [...] postoji stroga korelativnost između strukture i kvaliteta predmeta koji treba ispitati [...] i vrste saznanja“.

Ingarden predviđa način spasavanja jedinstvenosti i identiteta književnog dela, već sadržan u načinu obezbeđivanja identiteta predstavljenih predmeta: prihvatiti *postojanje idealnih značenjskih jedinca/tvorevina* tj. *idealnih pojmova*, ne kao deo kompozicije dela, već kao ispomoć osiguranju njegovog identiteta.⁷² Upravo u idealnim pojmovima nalazi se egzistencijalna osnova „koja omogućava samo intencionalnim predmetima intersubjektivnu identičnost i egzistencijalno-heteronomni način postojanja“.⁷³ Ingarden u *idealnim pojmovima* nalazi *objektivne osnove identiteta smisla rečenica*, tj. jezičkih/logičkih tvorevina.⁷⁴ Identitet dela obezbeđuje prihvatanjem sloja reči i rečenica – sa njihovim *punim, posebnim, objektivno zasnovanim* značenjima i smislom – kao elementa njegove kompozicije. A od „kompozicije književnog dela koja spada u njegovu suštinu ipak zavisi i način postojanja i osnova njegovog identiteta“.⁷⁵ Kad bi i ovaj pristup vodio besmislu/zabludi, te se pokaže da je prihvatljivo samo postojanje realnih i idealnih predmeta, tad se problem identiteta i načina postojanja dela „ne bi mogao rešiti pozitivno i uopšte bi trebalo *odbaciti* postojanje književnog dela“.⁷⁶

---

⁷² Cf. Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 26, 30, 33.

⁷³ Ibid., str. 7.

⁷⁴ Ibid., str. 9. Na istom mestu Ingarden kaže da (30 godina kasnije, spram I izdanja) nije više sklon prihvatanju postojanja idealnih pojmova, ali da ne vidi bolje rešenje. Valja ispitati eventualnu konvergenciju njegovih idealnih pojmova i bazičnih pojmovima Lajbnicove univerzalne karakteristike, odn. aksiomatskih pojmova („semantičkih primitiva“) Ane Vježbice (v. Stamenković, M., „Odnos semantičkih primitiva Vježbice i semantičkog primitivizma poznog Vitgenštajna: od Lajbnica ka Rajtu“, *Savremena proučavanja jezika i književnosti*, god. XIII, knj. 1, Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, Kragujevac 2022). Ipak u Ingardenovoj fenomenološkoj ontologiji književnog dela *par excellence* semantički sloj čini kičmu strukture istog, te ima važnu ulogu i u konstituciji čisto intencionalnih predmeta uopšte.

⁷⁵ Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 34.

⁷⁶ Ibid., str. 33.

3. FORMALNO-ONTOLOŠKA ANALIZA KOMPOZICIJE KNJIŽEVNOG DELA I ODREĐENJE NAČINA NJEGOVOG POSTOJANJA

Domen književnih dela određuje se poimanjem njihove suštine, tj. sagledavanjem njihove zajedničke osnovne strukture, bez obzira na njihovu vrednost.⁷⁷ Izvođenje „suštinske anatomije“ književnog dela tiče se njegove ontologije, a ne psihologije književnog stvaranja, niti estetičke analize.⁷⁸ Ne tiče se ni postupka pojedinačnih čitanja pojedinih dela, već čini: „onaj saznavni stav koji čoveka što saznaje vodi do opšteg poimanja *suštinske strukture* i svojstvenosti književnog umetničkog dela *uopšte*“; bitno različit način saznanja i saznavni efekat spram postupka pojedinačnog čitanja, kao posebne vrste iskustva u kom se utvrđuje fakticitet konkretnog dela i njegovih pojedinosti; ontološko-anatomski postupak koji se bavi jedino problemom osnova poimanja opšteg bića književnog dela.⁷⁹

*Prva glavna crta suštinske kompozicije književnog dela, tj. njegov prvi strukturalni momenat: ono je tvorevina komponovana od nekoliko heterogenih slojeva.*⁸⁰ Oni se uzajamno razlikuju: po karakterističnom *materijalu* – iz svojstva datog materijala proističu osobenosti odgovarajućeg sloja; po specifičnoj *ulozi* svakog – kako spram dugih slojeva, tako i u izgradnji celine dela. „Iz građe i oblika pojedinih slojeva proističe suštinska unutrašnja povezanost svih slojeva među sobom, a upravo time i formalno jedinstvo celog dela.“⁸¹

Jedinstvo organske celine književnog dela proističe iz posebnih svojstava pojedinačnih slojeva, ali se *sloj značenjskih jedinica* izdvaja kao „strukturni kostur čitavog dela“.⁸² On se dotiče ostalih slojeva, koji se od njega ne mogu odvojiti, dok pojedini u njemu imaju osnov svoje egzistencije i sadržinski zavise od njegovih osobenosti. Prethodni

---

⁷⁷ Ibid., str. 22.

⁷⁸ Ibid., str. 20, 35.

⁷⁹ Ingarden, R., *O saznavanju književnog umetničkog dela*, str. 7, 8.

⁸⁰ Cf. Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 5, 43.

⁸¹ Ingarden, R., *O saznavanju književnog umetničkog dela*, str. 10.

⁸² Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 43.

odeljak pokazuje kako taj značenjski sloj fundira egzistenciju i identitet sloja predstavljenih predmeta.

Mogućnost različitih vrsta književnog dela mora proisticati iz suštine književnog dela uopšte, odn. *iz sadržaja opšte ideje književnog dela uopšte*. Ta formulacija potvrđuje posvećenost ontološkom istraživanju: „Fenomenolozi bi rekli da je [...] reč o apriornoj analizi sadržine opšte ideje 'književno umetničko delo'“.⁸³ Po Ingardenu, ovakva analiza (čak i) konkretnih dela tiče se *suštinskih razlika osnovnih elemenata književnog dela uopšte*. Reč je „o poimanju konstitutivnih formalnih i materijalnih momenata takvih tvorevina kao i njihovoj suštinskoj različitosti koja otuda proističe, [...] i o njihovim raznovrsnim odnosima i vezama“.⁸⁴ Po Ingardenu, neophodne mogućnosti koje u sadržini ideje treba pojmiti daleko prevazilaze individualne određenosti pojedinačnog dela. Apriornom analizom datog dela, tj. sadržine opšte ideje književnog dela, utvrđuje se samo skelet njegovog potpunog tela. Time se ne obuhvata potpun smisao nanizanih rečenica datog dela, kao pri običnom čitanju, ali se prati opšti oblik svake rečenice. To, pak, ne znači da nema veze između opšte, huserlovski rečeno, eidetičke analize ideje književnog dela uopšte i čitanja pojedinačnog dela:

„[P]ri 'eidetičkoj' analizi 'opšteg bića' (tj. sadržine opšte ideje) u fenomenološkom smislu [...] Pojedinačna čitanja pružaju nam samo određen broj fenomena koji se mogu shvatiti po svojoj suštinskoj sadržini, a da pri tom ne moramo pretpostaviti individualno stvarno biće predmeta koji se u tim fenomenima ispoljavaju kao datost, i po tim eidetički shvaćenim fenomenima možemo onda ustanovljavati suštinske odnose između sagledanih fenomena i na taj način određivati opštu suštinski neophodnu strukturu [...] književnog umetničkog dela uopšte. [...] Informacije o opštoj strukturi književnog umetničkog dela mi uopšte upotrebljavamo kao heurističko sredstvo koje nam dozvoljava da pažnju obratimo na tok svesti u kojem se zbiva saznavanje pojedinačnih dela i da se u isti mah pripremimo za ono što možemo naći pri analizi ovog toka svesti,

---

⁸³ Ingarden, R., *O saznavanju književnog umetničkog dela*, str. 8.

⁸⁴ Ibid.

ako stalno budemo imali na umu da ovi doživljaji treba da vode [...] otkrivanju oblika i prirode pojedinih književnih dela“.⁸⁵

Za svako delo nužan je određen broj slojeva i njihov izbor, ali bitna kompozicija književnih dela omogućuje različite *uloge* za svaki od slojeva.⁸⁶

1. Sloj *verbalnih zvučnosti*, sa jezičkim zvučnim tvorevinama višeg reda (uključujući tipične ritmove i melodije, vezane za različite vrste sintagmi, rečenica i paragrafa).
2. Sloj *značenjskih jedinica i celina različitog nivoa* (značenja pojedinačnih reči, sintagmi, rečenica, paragrafa, etc.), tj. sloj smisla pojedinih rečenica i sklopova rečenica. Nastaje iz spoja verbalnih zvučnosti i idealnih pojmova (ti pojmovi ne pripadaju suštinskoj kompoziciji dela, ali ovim spojem pomažu očuvanje identiteta značenjskih tvorevina).
3. Sloj *raznovrsnih šematizovanih aspekata i tokova ili aspekatskih nizova*, u kojima se ispoljavaju raznovrsni predstavljeni predmeti. Vizuelni, auditivni i dr. aspekti čulnosti, u kojima se predstavljeni prostori i likovi zahvataju u kvazičulnom doživljaju.⁸⁷
4. Sloj *predstavljenih predmeta* (i njihovih sudbina) u intencionalnim okolnostima koje su stvorene rečenicama. Čine ga *predstavljajući, intencionalni rečenički ekvivalenti i predmeti predstavljeni pomoću tih ekvivalenata*. Reč je o predmetima, događajima, stanjima stvari, *predstavljenim* tako da čine likove, radnju, etc. dela.

Po Ingardenu, usled raznovrsnosti materijala i funkcija pojedinačnih slojeva, svaki u celini dela biva vidljiv na sebi svojstven način i to unosi u celovit karakter dela, ne narušavajući njegovo pojavno jedinstvo. Celina književnog dela je tvorevina sa *polifonim karakterom*.

⁸⁵ Ibid., str. 9.

⁸⁶ Cf. Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 44, *O saznavanju književnog umetničkog dela*, str. 10; Thomasson, A., op. cit. § 3.1.

⁸⁷ Kod Hartmana određeno kao „predmetni međusloj pesništva“, tj. irealni prednji plan, koji funkcionalno odgovara prednjem planu slikarstva, a realizuje se u dramskoj izvedbi, cf. Hartman, N., *Estetika*, Dereta, Beograd 2004, str. 130–137.

U svakom sloju se na osnovu datog izbora njemu pripadnih svojstava konstituišu za njega karakteristični estetski vredni kvaliteti.⁸⁸ Ti kvaliteti se u umetničkom delu nalaze u potencijalnom stanju.⁸⁹ U mnoštvu različitih estetski vrednih kvaliteta svih slojeva datog dela „svoju osnovu nalazi *polifoni* a istovremeno jedinstveni kvalitet koji sačinjava vrednost dela“.⁹⁰ Postoji mogućnost izvlačenja posebnog sloja estetski vrednosnih kvaliteta, kao poprečnog sloja vrednosne polifonije sačinjenog od estetski vrednih kvaliteta svih slojeva.⁹¹ Višeslojnost polifone kompozicije književnog dela čini njegovu suštinsku strukturalnu osobenost, odn. specifičnost književnih umetničkih dela spram dela drugih umetnosti.⁹²

Reč je „o slojevima koji se međusobno uslovljavaju i koji se u međusobnim odnosima nalaze u raznovrsnim vezama“, koje proizilaze iz opšte strukture dela (od koje se razlikuju); pri tom „forma dela proističe iz formalnih momenata pojedinačnih slojeva i njihovog preciznog uzajamnog delovanja“.⁹³ Višeslojnost Ingarden dopunjuje *drugom glavnom crtom suštinske kompozicije književnog dela*, tj. *drugim strukturalnim momentom*: svako delo ima svoj početak i kraj – tokom čitanja može da se širi u tom svom opštem dijapazonu. Odlikuje se „sređenom sukcesijom svojih delova“ (rečenica, rečeničkih grupa, poglavlja, etc.); poseduje posebno „vremensko 'protezanje' od početka do kraja, kao i različite kompozicione svojstvenosti što otuda proističu (npr. različite karaktere dinamičkog razvitka i slično)“.⁹⁴ Zajednica oba strukturalna momenta čini osnovu svojevrsnog *dvodimenzionalnog*

---

⁸⁸ Cf. Thomasson, A., loc. cit.: „Each of these strata has room for its own typical sorts of aesthetic value (or disvalue); [...] the values of rhythm, alliteration, or mellifluousness at the level of word sounds, [...] the values in interesting (or jarring) juxtapositions of ideas and concepts at the level of meaning units, [...] the quasi-visual splendor of the scene presented, [...] the values of sympathetic or complex characters and intricate plots“.

⁸⁹ Ingarden, R., *O saznavanju književnog umetničkog dela*, str. 11.

⁹⁰ Ingarden, R., *O književnom delu*, str. 43.

⁹¹ Ibid., str. 44.

⁹² Ibid., str. 24, 44.

⁹³ Ibid., str. 45.

⁹⁴ Ingarden, R., *O saznavanju književnog umetničkog dela*, str. 10.

raspona dela: u jednoj dimenziji prostire se celina slojeva, u drugoj sukcesija delova.

Sledeći momenti su karakteristični za književno delo kao umetničko.⁹⁵ Nasuprot većini rečenica naučnog dela, u književnom delu iskazne rečenice su kvazisudovi: oni predstavljenim predmetima pridaju aspekt realnosti bez priricanja iste. Književno delo treba suprotstaviti njegovim *konkretizacijama*, nastalim pri čitanjima dela (odn. pri pozorišnom izvođenju/posmatračevom shvatanju izvedbe). Ono je kao takvo *šematska* tvorevina: naročito slojevi predstavljenih predmeta i šematizovanih aspekata sadrže *mesta neodređenosti*, koja se u konkretizacijama tek *delimično* odstranjuju. U pojedinačnim konkretizacijama neodređena mesta se ispunjavaju bližim/širim određenjima dotičnih predmeta ili aspekata, ali to ostaje dovoljno neodređeno da bude različito u različitim konkretizacijama.

Ingarden daje sledeće određenje načina postojanja književnog umetničkog dela.⁹⁶ *Književno delo uopšte jeste čisto intencionalna tvorevina*. Izvor njegovog bitka čine stvaralački akti svesti njegovog autora, tj. kao takvo je izvedeno iz činova svesti kojima autor formira rečenice. Fizičku osnovu njegovog bitka čini zapisani tekst ili drugo fizičko oruđe moguće reprodukcije – ma kakav javni primerak rečenica koje ga sačinjavaju. Zahvaljujući svom dvostrukom jezičkom sloju (prva dva sloja opšte kompozicije, uključujući ulogu idealnih pojmova u formiranju 2. sloja), književno delo je intersubjektivno pristupačno i podložno reprodukciji. To ga čini intersubjektivnim i intencionalnim predmetom, odn. predmetom koji se odnosi na čitalačku zajednicu. Kao takvo ono nije fizičko, a nije ni psihičko, tj. transcendentno je za sve doživljaje svesti, autorove i čitalačke. Književno delo i u njemu predstavljeni predmeti, kao čiste intencionalne tvorevine, duguju svoje postojanje i suštinu *činovima svesti*, ali su egzistencijalno i suštinski zavisni i od *idealnih značenja*, vezanih za reči i rečenice teksta datog dela (delo direktno zavisi, a predstavljeni predmeti preko dela).

---

⁹⁵ Cf. *ibid.*, str. 10, 11.

⁹⁶ Cf. *ibid.*, str. 12; Thomasson, A., *loc. cit.*

Na osnovu ovih određenja, skloni smo za sada književnom delu zaključno dodeliti čisto intencionalni modus bitka IVa: egzistencijalno heterogen, izveden, samostalan, zavisn i nestvaran. Iako je dato književno delo egzistencijalno zavisno od psihičkih i idealnih entiteta, ono je nužno egzistencijalno samostalno: jer ne samo da književno delo postoji odvojeno od tih entiteta nego njih Ingarden najizričitiije isključuje iz suštinske kompozicije istog. Onda bi predstavljeni predmeti bili egzistencijalno nesamostalni: jer njihov bitak, shodno njihovoj suštini, nužno uključuje koegzistenciju sa književnim delom, odn. oni postoje tek u datom delu. Njima bi zato dopao IVb modus bitka. No – u omaž Ingardenovom osnovom maniru – naše konačno opredeljenje po ovom pitanju zahteva dalja istraživanja.

LITERATURA

- Chrudzimski, A., "Ingarden on Modes of Being", in D. Seron, S. Richard and B. Leclercq (eds.), *Objects and Pseudo-Objects: Ontological Deserts and Jungles from Brentano to Carnap*, DeGruyter, Berlin 2015, pp. 199–222.
- Hartman, N., *Estetika*, Dereta, Beograd 2004.
- Ingarden, R., *Der Streit um die Existenz der Welt*, Bd. I, Max Niemeyer, Tübingen 1964.
- Ingarden, R., *O književnom delu*, prev. R. Đokić, Foto Futura, Beograd 2006.
- Ingarden, R., *O saznavanju književnog umetničkog dela*, prev. B. Živojinović, Srpska književna zadruga, Beograd 1971.
- Ingarden, R., *The Controversy over the Existence of the World*, Vol. 1, J. Hartman (ed.), A. Szylewicz (transl.), Peter Lang, Frankfurt am Main 2013.
- Mitscherling, J., *Roman Ingarden's Ontology and Aesthetics*, University of Ottawa Press, Ottawa 1997.
- Stamenković, M., „Odnos semantičkih primitiva Vježbicke i semantičkog primitivizma poznog Vitgenštajna: od Lajbnica ka Rajtu“, *Savremena proučavanja jezika i književnosti*, god. XIII, knj. 1, Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, Kragujevac 2022 (u pripremi za štampu).
- Thomasson, A., "Roman Ingarden", in E. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/ingarden/>

MIHAJLO STAMENKOVIĆ

University of Belgrade, Faculty of Philology / University of Novi Sad, Faculty
of PhilosophyINGARDEN'S PROBLEM OF THE MODE OF
EXISTENCE OF THE LITERARY WORK

Abstract: The problem of the mode of existence for the literary work as such is set by Ingarden within the framework of a larger controversy over the mode of existence of the real world. If one can establish that the world of literary phenomena necessarily dwells within a purely intentional mode of being, and as its indubitable exemplar, then one would be compelled to ascribe only some kind of real mode of being to the real world and to the objects that adhere to it. Following this Ingarden's fundamental motivation, the goal of this paper consist in reading (1) his deliberations of the problem of the mode of existence belonging to the literary work from the perspective of (2) his general existential-ontological investigations. In respective Ingarden's studies, (1) comes temporally beforehand and acts as the preparation for (2). We turn this succession around and apply (2) to (1), i.e. we affirm that which is (onto)logically earlier. We use an analytic-synthetic approach. In result we suggest a possible distribution of certain Ingarden's purely intentional modes of being as adequate for the literary work as such (mode IVa) and for the objects presented in literary works (mode IVb), respectively.

Keywords: modes of being, existential moments, purely intentional entities, essential composition of literary work, meaning units, represented objects

Primljeno: 22.8.2021.

Prihvaćeno: 7.11.2021.